

HEGELCİ DİYALEKTİK İÇİN BİR TASLAK

[A Sketch for Hegelian Dialectic]

Dr. Erdem BAYKAL
proklus26@hotmail.com

ÖZET

Bu makalede temel amacımız Hegelci diyalektik için genel bir çerçeve sunmaktır. Bunun için tercih edilen yol ise Hegel'in *Mantık Biliminin* son bölümü olan *Mutlak idea* bölümü üzerine genel bir inceleme yapmak olacaktır. Buradaki esas hedefimiz söz konusu bölümde Hegelci düşünce için büyük önemde olan diyalektiğin bir yöntem olarak sunulmasının gerekçelerini ortaya koyarak diyalektiğin genel bir taslağını vermek olacaktır. Bunun dışında Hegel'in Mutlağı nasıl ele aldığı genel olarak ortaya konulacak ve Hegelci Mutlak ile Diyalektik arasındaki bağlantı sunulmaya çalışılacaktır. Tüm bunları Kant, Spinoza ve Aristoteles bağlantısı üzerinden, felsefe tarihi içinde bir değerlendirmeye tabi tutarak yapmaya çalışacağız.

Anahtar sözcükler: Hegel, diyalektik, mutlak, yöntem, Kant, Alman idealizmi.

ABSTRACT

In this article, our main aim will be to present a general framework for the Hegelian dialectic. The way we prefer for this will be to examine the last part of Hegel's *Science of Logic*, namely the *Absolute Idea*. The main purpose here will be to give a general outline of the

dialectic by presenting the reasons for determining the dialectic as a method, which is of great importance for Hegelian thought in the aforementioned chapter. Apart from this, it will be revealed how Hegel deals with the Absolute in general. We will also relate Absolute to Dialectic. We will try to do all of this by subjecting them, through the connection of Kant, Spinoza and Aristotle, to an evaluation within the history of Philosophy.

Keywords: Hegel, dialectic, absolute, method, Kant, German idealism.

Giriş

Bu makale esas olarak Hegel'i ve diyalektiğini bir bütünlük içinde ele alma çabasıdır. Bu bütünlük ise bir taslak halinde sunulmaya çalışılacaktır. Bunun nedeni, ilk olarak, ele aldığı temel metnin, Hegel'in *Mantık Bilimi*'ndeki *Mutlak İdea* bölümü olmasıdır ki bu bölüm kendisini en sonda bir özet olarak sunar. Temel metnimiz olan *Mutlak İdea* bölümü, Mantık Bilimi'nin en son bölümü olarak bu eseri anlaşılır kıldığı gibi onun yöntemini de verir. Demek istediğimiz, Hegelci diyalektiği bir yöntem olarak bize sunan ve bunu bir bütünün, konusu Mutlak'ın sunulması olan *Mantık Bilimi*'nin, biçimi ve yöntemi olarak veren bir metin ile ilgilendiğimizdir. Bu açıdan, ortaya koymaya vadettiğimiz şey mutlak ve diyalektik üzerine bir inceleme olacaktır. Diyalektik burada, *Mutlak idea* bölümünde genel hatlarıyla sunulmaya çalışılır. Ayrıca *Mantık Bilimi* az önce söylediğimiz gibi Mutlak'ın sunumu olduğundan, *Mutlak* ve *Diyalektik* arasında da bir ilişki görürüz. Hegel için sorun Mutlak düşünceye basit bir Varlık olmanın ötesinde nasıl gireceğinin ortaya konulmasıdır. Mutlak olanın ya da *ilksiz-sonsuz* olanın "ilk tasarımlanan değil ama düşünülen olarak ortaya çıkması gerekir" (Hegel, 2014; 57).

Elbette tüm bu süreci ele almak için bunun felsefe tarihi açısından da genel bir değerlendirmesini kısaca olsa da vermek gerekir. Söz konusu olan özellikle Mutlak ve Diyalektik olduğunda bu elzemdir. Bu noktada genel bir fikir vermesi açısından Kant ve sonrası üzerine yine şematik bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Özellikle Alman İdealizmi söz konusu olduğunda onun Kant-sonrası olduğu özellikle vurgulanmalıdır. Vadettiğimiz inceleme, mutlak ve diyalektik üzerine inceleme, en nihayetinde Kant ve ondan sonra gelenler arasındaki ilişki ile bağlantılı gözüküyor. Çatının temeli Kant ile kurulmuştur demek mümkündür. Kant'ın Alman idealizmi ve özelden de Hegel üzerine etkisi düşünüldüğünde bunu atlamamak gerekir. Özelden Hegelci Mutlak'ın, daha sonra bahsedeceğimiz gibi dirimli bir töz olarak oraya çıkışı temelde Kant'ın felsefeye önemli hizmetiyle bağlantılıdır;

Kant'ın felsefeye büyük hizmetlerinden biri de bir yanda görelî ya da dış ve öte yanda iç Ereksellik arasına getirmiş olduğu ayrımıdır; iç Ereksellikte Yaşam Kavramını, İdeayı açığa sermiş ve bununla felsefe Usun Eleştirisinin ancak eksik,

çok bozuk ve yalnızca olumsuz olarak yapmış olduğu şeyi olumlu olarak yapmış ve onu derin-düşünce belirlenimlerinin ve Metafiziğin görelî dünyasının üzerine yükseltmiştir (Hegel, 2014; 561).

Bu sözler Kant'tan Alman İdealizmine geçiş ile ilgili bir takım ipuçları veriyor; Mutlağın kendini belirleme olarak koyulmasının zorunluluğunu... Hegel'de, içsel ereğe sahip olarak bunu gerçekleştirmeye çalışan bit Mutlak anlayışı ön plana çıkar. Bu tür bir ereklilik Hegel'in yukarıda belirtmiş olduğu gibi Kant'ın Eleştirel Felsefesinin sınırlarını da aşıyordur. Tabii bu aşma bir noktada Kantçı düşüncüyü aşma olarak görülmelidir. İdea'nın gerçekliği Kavram ve nesnelliğin birliğidir ve yaşam, organizmada somutlaştığı haliyle bir iç ereklilik olarak bunu gerçekleştirir. Diğer bir deyişle, Kantçı iç ereklilik, Hegelci ideada tam bir gerçekleşmesini bulur. Özetlersek; yukarıdaki alıntı bize Hegelci düşüncenin esasında kendini belirleme düşüncesi ile birlikte Kantçı koşulsuzu ortaya koyma çabasında olduğunu gösterir. *Saf Aklın Eleştirisinin* koşulsuzu burada iç ereklilik olarak konulamaya çalışılır. Bu ise bir belirlenim sorunuyla iç içedir. Burada, belirlenim ise bizi diyalektiğe götürecek olan şeydir. Tüm bunları özetlemek için Markus Gabriel'in sözlerini ele almaya çalışalım, zira o tüm Alman İdealizmine ortak olan bir noktaya dikkat çeker;

Kant-sonrası idealizmin genel içsel gelişimini yorumlamanın olası bir yolu, onu Kant'ın birinci Eleştiri'deki "koşulsuz" kavramının genişletilmiş bir yorumu olarak görmektir. Aslında, Kant-sonrası hareketin tamamının "saf aklın aşkınsal ideali"nin Kantçı açıklamasının bir gelişimi olarak anlaşılması gerektiği kolayca iddia edilebilir (Gabriel, 2011; 105).

Alman idealizmi Kant'ın koşulsuzunu ele alma çabasıdır; onu daha açık ve düşünülebilir bir kavramsallaştırma üzerinden somutlaştırma çabası tüm Alman İdealistlerine ortaktır. Fichteci kendini koyan Ben, Schellingci özdeşlik Felsefesi ve Hegelci diyalektik düşünce... Yukarıdaki esas mesele, Mutlağın kendisini ortaya koyması fikrinin ortaya çıkışı ile Diyalektik arasındaki bağlantının ortaya konmasıdır. Dahası bunun Kantçı "saf aklın aşkınsal ideali" ile ilişkisinin belirtilmesine dikkat çekmek gerek. Bu ideal, her şey için *tam bir belirlenim* ortaya koyma isteğini dışa vurur. Bir kavramın sadece iki karşıt yüklemden birine

sahip olmasına karşın var olan bir şeyin tüm belirlenimlerini düşünmek *saf aklın ideali* olarak ortaya çıkar;

Var olan her şey baştan sona belirlidir önermesi yalnızca birbirine karşıt olarak verili her bir çiftten birinin değil, ama tüm olanaklı yüklemeler (çiftin)den birinin her zaman şeye ait olduğunu imler. Böylece bu önermeye göre denebilir ki, bir şeyi tam olarak bilmek için olanaklı her şeyi bilmek ve böylelikle onu olumlu ya da olumsuz olarak belirlemek zorunludur. Tam belirlenim buna göre öyle bir kavramdır ki, hiçbir zaman bütünlüğüne göre *in concreto* sunulamaz ve bu yüzden yerini yalnızca usta bulan bir idea üzerine dayanır—us ki anlağa tam kullanımının kurallarını verir (Kant, 1993; 284).

Bir şey hakkında her şeyi bilme, olanaklı tüm yüklemeler yolu ile onu belirleme düşüncesi bir ideal olarak ortaya çıkar. Diğer bir deyişle somut olarak olanaksız bir şeyden bahsediyoruzdur. Ama en nihayetinde aklımızda “tam belirlenimin temelinde bir bakıma içinden şeylerin tüm olanaklı yüklemelerinin alınabileceği bütün bir gereçler deposunu kapsayan *aşkınsal bir dayanak* yatıyorsa” bu bir *kendinde şey* olabilir. İşte Kant bunun üzerinden *Aşkınsal İdeali* tanımlar; “Öyleyse bu bir aşkınsal idealdir ki, var olan her şeyde zorunlu olarak bulunan tam belirlenimin temelinde yatar ve var olan her şeyin olanağının en yüksek ve tam özdeksel koşulunu oluşturur” (Kant, 1993; 285). Tam belirlenim isteği en sonunda her şeyin temelinde olan bir *Aşkınsal Dayanağa* ve o da *Aşkınsal İdeale* varır. Tam bir belirlenim Kantçı anlamda bir ideal olarak ortaya çıkar. İşte Alman İdealizmi bunun idealden bir gerçekliğe dönüştürülmesini temsil eder. Hegel açısından bu, Mutlağın dirimli bir şey olarak ele alınması ve belirleniminin de diyalektik ile birlikte düşünülmesi anlamına gelir.

Hegel ve Yöntem Sorunu

Hegel üzerine düşünmek, onun diyalektiğini genel anlamı ile bir yere yerleştirebilmek için belki de en iyi araç, elbette *Fenomenolojinin Önsöz ve Girişi* ile birlikte, *Mantık Bilimi*'nin *Mutlak İdea* bölümüdür. Yapmaya çalışacağımız şeye gelecek olursak, amacımız *Mutlak İdea* bölümü üzerinden Mutlak, Yöntem, Diyalektik üzerine bir taslak oluşturmak olacaktır; diyalektiğin genel biçimi ve amacını ortaya koymaya çalışacağız. Bu amacı da *Mutlak İdea*

bölümünde bulabileceğimizi yukarıda belirtmiştik. Ama her şeyden önce şunu vurgulamak gerekir; en son bölüm olarak onda tüm soruların çözüme ulaştığı bir cevaptan daha ziyade bir özetleme, bir biçim keşfi ile karşı karşıya olacağız. Bu biçim ise diyalektiktir. *Son*, kendinde bir sentez olarak tüm sürecin biçiminin fark edilmesini kapsar. Hegel'in temel iddiası budur. Yeni bir yere varmıyoruz; tüm önceki sürecin kendi üstüne kapanmasını sağlayan bir şeffaflığa ulaşıyoruz. Kendine açık hale gelen bütünlüğü elde ediyoruz sadece.

Mutlak İdea'ya gelirsek, onun hakkında ilk önce şunu vurgulamak gerekir; Mutlak İdea onun kendisini kendi nesnesi yapması olarak düşünülebilir. Bir sentez veya tüm bir sürecin kavranışı olarak ideanın kendi nesnesi olmasıdır. Elbette bunu Hegel'in Aristoteles'e yaptığı atıf ile birlikte düşünmek gerekir. Artık *kendi kendini düşünen düşünceye* varmışsınız (Hegel, 1996; 241). Bu tam da kendisini nesne yapan idea demektir; kavram ve nesnelliğin birliği olarak yaşam veya ruh ve beden birliği dolaysız ideadır. Ama bilgilenme ile birlikte farkındalık ve anlama çabası söz konusu olur. Bu, tekil canlı varoluşun kendisini evrensellik olarak bilme sürecidir. Mutlak idea bu iki yanın birlikteliğidir ilk önce; dirimli ve anlayan varlığın kendi kendisinin nesnesi olması söz konusudur. Hegel buna, tüm sürecin sonunda kendi kendisini bütünlük olarak gören saf Kavramı der (a.g.e). Ya da *Mantık Bilimi*'ndeki betimleyişi ile "Kavramın özneliği olmaksızın salt nesnel dünya olarak değil, iç zemini ve edimsel kalıcılığı Kavram olan nesnel dünya olarak" (Hegel, 2014; 627). Daha açık bir şekilde belirtirsek, tüm bu ifadelerde, nesnelliğin kendisinde, özne ve nesnenin birbirini dönüştürdüğü bir bütünlüğün biçiminin ve onun değişim yasasının anlaşılması söz konusudur. Diyalektik bu anlamda canlı varlığın, tinselleşen varlığın (bilgiye sahip varlığın) nesnellikle ilişkisinin biçimini ortaya koyar. Nesnellik dönüştürülebilirdir ve bu onun kavramsal ile aynı tözden olduğunu kanıtlar; İnsani pratikle dönüşebilen nesnellik bilinebilirdir de. O halde Kavram ve Nesnellik birlikte düşünülmelidir. Dahası kavram ve nesnelliğin ilk birliği yaşam ideasıdır ve yaşayan varlık kendi bilgilenme süreci ile birlikte kendisini ve tüm nesnelliği akılsal bir varlık olarak değiştirebilir. *Mantık Bilimi*'ndeki tüm *Öznel Mantık* süreci nesnelliğin kavramsal olarak anlaşılabilir ve bu nedenle de dönüştürülebilir olduğu ile ilgilidir. Daha açık bir ifadeyle bunu tarihselliğin imkânı olarak da ortaya koyabiliriz. Hegel bu açıdan dönüşümün mantığını ortaya sermeye çalışır. Buna bir tür açıklama çabası da denebilir. Metafizik en nihayetinde tarihsel varlığın metafiziği oluverir. Örnek olarak, Jacques D'Hondt Hegelci diyalektiğin ancak tarihle ve dinler tarihi ile ilişkili bir Hegel tarafından

sunulabileceğini söyler (D'Hondt, 1986; 151-152). Dinlerin, halkların yok oluşu ve sürekli bir çöküşün gözlemlenmesi diyalektiğin keşfini veya meydana gelişini gerekli kılar. Tüm bu yok oluşlar başka bir mantığı gerektirir. Dönüşümün biçiminin kavranması nasıl mümkün olabilir? İşte amacımız bir noktada D'Hondt'un dikkat çektiği tarihselliğe göre düşünülmelidir. Mutlak İdea tam da bize tarihselliğin gerçekliğini, diğer bir deyişle yok oluşlar bütünü ve onun biçimini verir. Bu biçim de taslak olarak diyalektiktir. Peki, Mutlak idea'da tam olarak ne buluruz?

Mutlak İdea bölümü Düşüncenin kendi kendisini işitmesi,¹ duyması olarak Mantık Biliminin en son gerçekliğinin saklı olduğu yerdir. Bilimin ve yöntemin en sonunda kendisine açık hale geldiği yerde, Hegel'in diyalektiği ile ilgili çok detaylı bir fikir edinmek mümkündür. *Öznel Mantık* ile diğer bir deyişle Mantık Biliminin en son bölümü ile kavrama ulaşılmışken, kavram da en sonunda kendisinin nesnellikle birliğine varır. İdea tam da bu birlikteliğin ismidir. Mantık Bilimi de bunun sunumudur. Mutlak idea ise en sonda ortaya çıkan biçimin, yöntemin ortaya konuluşudur. Daha açık bir şekilde ortaya koymak için şu şekilde ifade edebiliriz; mutlak idea=biçim=yöntem... Yöntem bir sunumla (Mantık Bilimi'yle) ortaya çıkar ve bu sunum aynı zamanda yöntemin tanıtılmasıdır.

¹ Burada akla Derrida'nın *Ses ve Fenomen*'de yapmış olduğu Husserl eleştirisi gelebilir. Tam da bu noktada Hegel için aynı eleştirinin olup olamayacağı sorulabilir. (Gerçi Derrida için eleştiriden önce yapı sökümünden bahsetmek daha yerinde olur.) *Kendi kendisini duyma* ediminde saf bir içsellik olabilir mi? Henüz bir dışsallığın olmadığı saf bir içsellik olabilir mi? Saf *eidōs*'tan bahsedebilir miyiz? Derrida kendiyile konuşmanın, kendini duymanın fenomenolojik olarak ilksel olduğunu belirtir ve *Ses ve Fenomen* bu kendiyile olma deneyimi üzerinden iç-dış ayrımının imkânsızlığını ortaya koyar (Derrida, 1967; 15). Sorunun Hegel boyutuna gelirse, A. Nuzzo Hegel ile ilgili kitabında yöntemin veya biçimin veya saltık ideanın bir mit olduğunu söyler. Biçim veya *eidōs* ancak bir ek olarak, toparlayıcı bir ek olarak ortaya çıkar. Bu tür bir mit, bir bakıma en sonda ortaya çıkar ve *Mantık Bilimi*'nde düşüncenin etkinliğini veya etkinliklerini bir birlik içinde özetler. Yöntem bu özetleme sonucunda ortaya çıkar. Yöntem bu yüzden mythostur (Nuzzo, 2018; 58).

Bunun dışında Hegel'in şu sözlerine de bakalım; "Mantık buna göre saltık İdeanın öz-devimini yalnızca kökensel Söz olarak sergiler ki, bir anlatımdır [Aufssetzung], ama öyle bir anlatım ki, dışsal birşey [Aufssetzung] olarak varken dolaysızca yine yitmiştir" (Hegel, 2014; 628).

Bu sözleri nasıl yorumlamak gerekir? Kökensel sözden bahsediyoruz ama bu söz asla kutsal bir söz gibi en başta ve tüm arılığı içinde bulunmuyor. Kendisini kendini işitmesinde açıyor, anlatıyor, dışlaştırıyor. Dışsallaşma onun temel belirlenimi gibi görünüyor. Bu işitmede kendisini anlatıyor, kendisini kendisine veriyor. Dışsallaşma olmadan var olamıyor. Ama ayrıca, dışsal bir şey olurken dolaysızca yok olur. Peki, bu dolaysızca yok olmayı nasıl anlamak gerekir? İdea arı düşüncedir ama kendisini işiten bir arı düşüncedir de ondan. Arılığı içinde görünüşe çıkmamıştır. Tinsel veya doğal bir biçim görünüşüne varamamıştır.

Burası çok önemli gözüküyor. Bir noktada, tarihsellik ve doğanın dışsallığı ile iç içe olmayan bir Hegel düşüncesi kabul edilirse tarihdışı bir kendini duyma safsatası ortaya çıkabilir. Ama bilim ve yöntem Hegel için tarihseldir, yöntem de o yüzden post factumdur. Kendini işitme zorunlu olarak arı olsa da kendiyile ilişkili olma biçiminde ve zamansaldır. O halde, tinsel ve tarihsel süreç bu arı idea için zorunludur.

Bundan başka, tüm bunları Derrida'nın Husserl okuması ile ilişkisi içinde düşünersek, Hegel de Derrida gibi dışsallaşmanın içsellik koşulu olduğunu söylerdi. Derridacı ifadeyle, saf içerisi yoktur, *kontamine* olmamış hiçbir şey yoktur!

Şimdi İdeanın belirliliği ve bu belirliliğin bütün bir süreci Mantık Biliminin nesnesini oluşturmuş ve bu süreçten saltık² İdeanın kendisi kendi için ortaya çıkmıştır; ama kendi için kendini öyle bir yolda koymuştur ki, belirlilik bir içeriğin şeklini taşımaz, ama yalnızca biçim olarak bulunur, ve buna göre İdea saltık olarak evrensel İdeadır. Öyleyse burada henüz irdelenmesi gereken şey genel olarak bir içerik değil, ama biçiminin evrensel yanısıdır - e.d. Yöntem (Hegel, 2014, s. 628).

İçerikten azade bir biçime varıyoruz ki bu biçimin kendisi bizzat yöntemdir. Kendini işitmenin bir sonucu olarak Yöntem özetir ama bu özet bir etkinliğin özettir. Geçmişin de işin içinde olduğu ve varlığını koruduğu bu etkinlik, bir söylemi, toplama olarak söylemi ve miti ifade eder. Mit, bir toplama ve birleştirmedir ve en sonunda biz de bir tür mitle karşılaşırız. Esasında bir yöntem dendiğinde bir araç düşünülebilir ama Hegel için bu söz konusu değildir. Sonlu öznenin bağımsız bir etkinliği düşünmek gerekir. Yöntem etkinliğin yöntemidir. Ona dışsal değildir, onu özetler, bir ek gibi en sonda ortaya çıkar. Etkinliğin kendisine görünme halidir. Bu etkinlik ise kavramın etkinliğidir, sonlu öznenin değil. Yöntem de işte Kavramın etkinliğinin özeti olarak görülmelidir.

Kavrama gelince, o da tanıtlanır; Kavram, Kant'ın *Aşkınsal Dedüksiyonunun* farklı olarak, *içkin dedüksiyon* ile ortaya çıkar ve mutlağın kendi etkinliğinin aldığı biçimdir.³ En nihayetinde Kavram, kendini tikelleştiren evrensel olarak mutlak biçimdir, *en son gerçekliktir*. Buradaki *en son gerçeklik* ifadesi tam da metafiziğin en son gerçekliği anlamında düşünülmelidir. Ama yine de bir farka dikkat çekmek gerekir; kavram (biçim) kendisini

² Yazı boyunca Absolut için Saltık yerine Mutlak çevirisini tercih edeceğiz. Alıntılarda ise tercih edilen Saltık çevirisini olduğu gibi bırakacağız.

³ Tüm Mantık Bilimi'nin Nesnel Mantık bölümü de Kavram'ın içkin bir dedüksiyondur. Ama burada dedüksiyon Aşkınsal değildir; kavramlarımızın ne hakla fenomenlere uygulanabildiği sorusu yerine, kavramı zorunlu bir sonuç olarak ortaya çıkarır. Kant için asıl mesele apriori kavramların deneyim için zorunluluğunu ortaya koymaktır. Kavramlar verilidir, bizdedir. Sorun bunların deneyim için zorunluluğunun haklı çıkarılmasıdır; "Böylece tüm a priori kavramların aşkınsal çıkarsamasının bir ilkesi vardır ki, bütün bir araştırma ona göre yönlendirilmelidir. Bu ilke şudur: Bu kavramlar deneyimlerin olanağı için a priori koşullar olarak kabul edilmelidirler (ister içinde onunla karşılaşılacak sezginin olsun, isterse düşüncenin). Deneyim olanağının nesnel zeminini veren kavramlar tam bu nedenle zorunludurlar" (Kant, 1993; 84).

Oysa Hegel Kavramı içkin olarak zorunlu bir sonuç haline getirir. Kant'ta deneyim için vazgeçilmez olan kavram, Hegel'de varlığın, zeminin veya tözün sonucu olarak ortaya çıkar. İçkinliği bununla ilgilidir. Deneyim varsa bu zorunu olarak arı kavramlara bağlıdır gibi bir yaklaşımın ötesinde daha metafizik bir gerekçeyi ortaya koymayı gerektirir. Tözün gerçekliği kavramdır zira töz ancak kavram olursa kendini belirleyen ve üreten dirimli bir şey olur. Aksi halde töz kendi ilineklelerinin bütünlüğü olamaz, ancak basit bir nedensellik zinciri içinde kalır. *Causa Sui* gerçekte Kavram olarak anlaşılabilir.

tanıtıyor olarak sunulur. Mantık Biliminin amacı da buna yöneliktir. Kavramın kendisini tanıtlaması. Bu tanıtlama ise nesnellikte kendi kendinin özdeşliği ile tamamlanır, yani idea ile... O halde klasik metafizik yerine kendisini tanıtlayan bir en son gerçekliğe, mutlak biçime, yönteme yerleşiriz. Yöntem o halde tanıtlanmış yöntemdir. Ama bu tanıtlama nedir? Kavramın kendi kendisini sunumunun biçimi ve nesnellikle birliğinin tanıtlanmasıdır. Zemin olduğu varsayılan bir şey değildir.⁴

Buradan Yöntem kendi kendini bilen, kendini öznel olduğu gibi nesnel olma anlamında da Saltık olarak nesne alan Kavram olarak, böylelikle Kavramın ve Olgusallığının arı bağdaşması olarak, Kavramın kendisi olan Varoluş olarak ortaya çıkmıştır (Hegel, 2014; 629)

Yukarıdaki satırlarda Hegel tüm Öznel Mantık boyunca yapmış olduğu şeyin dökümünü yapar. Kavramın nesnelliğe geçişi ve orada (ereksellik üzerinden) kendi ile bağdaşması ve kendisine görünür hale gelişi Mantık Bilimi'nin üçüncü bölümünün ana temasıdır. Ama bu yeterli değildir. Hele ki kavram düşünülünce! Hegel daha talepkârdır. Diyalektiğin en ilginç yanı da bu oluşumsal (genetik) yanla ilgilidir; “buna göre Kavram her şeydir ve devimi evrimsel saltık etkinlik, kendi kendini belirleyen ve kendini olgusallaştıran devimdir” (a.g.e). O halde yöntem bir bağdaşma olarak görülür demek de yetmez. Bir etkinlik vardır ve bu etkinlik ise kendisini nesnelleştiren bir şeyin etkinliğidir. Oluşumsal bir düşünce ile karşı karşıya kalırız. Yöntem bir nesneyi dışsal olarak kavrama biçiminden öte, onu kendi

⁴ Lebrun, Hegel düşüncesinin varlıkla ilgilenmediğini söyler. İlkesel olarak bir töz düşüncesi değildir; algının merkeze geçtiği ve tekil varlığı tözsel olarak ele alan bir düşünce hiç değildir. Birbiri dışında kalan ve ilgisiz çokluklar bütünü üzerine bir söylem de değildir. Diyalektik bu tür söylemlerin terk edilmesine bağlıdır. Yine de bu söylemin en son gerçeklik ile ilgili bir söylem olduğu ve bunun da bir sunumdan itibaren ve bu sunumla birlikte elde edilmiş bir tanıtlamaya oturtulduğu gerçeği değişmeden kalır. Hegel'in Zenon'u ön plana çıkarması da bununla ilgilidir; şeyleri ayrı ayrı kendi başlarına var olan olarak aldığımız bir algı dünyası ve ona dayanan söylemden, söylenene (énoncé) değil ama söylenende ifade edilene (exprimé) geçiş büyük bir değişim getirir. Algılanan şeylerin kendi durağanlıklarını yansıtan bir dil ve söylemden, söylediğimde ifade ettiğim şeye geçiş yaparsak diyalektiğin kendisine yaklaşırız; hareket var değildir çünkü o çelişkilidir. Burada hareketin kendisinden onun varlığına ve hakikatsiz gerçekliğine varırız (Lebrun, 1972; 233). Oysa Zenon'a karşıt olarak, Hegelci düşünce için Hareket çelişkili olduğu için gerçektir. Burada, dilin, algısal dünyadan uzaklaşmasından ve dilde söylenene yaklaşarak hareketin çelişkili olmasına ulaşmasından söz edebiliriz. Diğer yandan, uzay isterse bölünebilir olsun, bu durumda sonsuz nokta kat edilmelidir ve hareket imkânsızdır. Veya uzay bu sefer bölünemez olsun, bu durumda da hareket imkânsız olur. Bu durumda kavramları ayrı düşünmekte haksız oluruz. Hegel'in çıkardığı sonuç budur; her kavram karşıtı ile birlikte vardır veya her kavram kendisiyle “olumsuz bir birlik içindedir” (Lebrun, 1972; 238). Olumsuz bir birlik düşüncesi kavramları ayrı olarak ele almayı dışlar ve diyalektiğin yolunu açar. Kısacası, diyalektik bir söylem değişikliğidir ve ayrı ayrı var olan algısal çokluğa dayanmaz, söylenende ifade edilene dayanır.

oluşumsal çizgisi içinde ortaya koyma çabasının biçimi olarak ortaya çıkar. Etkinliğin kendisinin sunumu ve kavranması olarak yöntem o halde kavramın kavranışıdır. Ama yöntem hep en sonradır. Post factum... Post Factum olarak yöntem ise mittir...

Mutlak ve Diyalektik

Mantık Bilimi yukarıda belirttiğimiz gibi aynı zamanda Mutlağın sunumudur. Mutlak ise koşulsuz olandır, Almanca *Unbedingt* olan veya şeyssel olmayandır. Bu nokta çok önemli görünüyor. Hegel mutlağın sunumunu yapıyor ama bu sunum dâhilinde mutlak, şey olmadığından, oluş ve süreklilik içinde gösteriliyor. Mutlağın şey olmaması ve koşulsuzluğu iç içe geçiyor. O halde mutlak üzerine ne diyebiliriz? Mutlak Hegel’de başlı başına bir bölümdür. Öz ve görünüşün birliği içinde düşünülmelidir. Mutlak kendisini gösteren bir öz gibi ele alınabilir. Tam da Öz bölümünün son aşamasında Edimselliği ele almaya başlayan Hegel bu incelemeye Mutlak ile devam eder. İlk olarak Özün kendisini sonra da görünüşün kendisini ele alan Hegel burada iç ve dışın birliği üzerinden Mutlağın sunumuna geçer. Mutlak zaten felsefenin asıl içeriğidir ve göreceğimiz gibi diyalektik de onun biçimidir. Özdeki ayrımların ortadan kaldırıldığı bir aşamaya geçince Mutlak da su yüzüne çıkar. Hegel bunu şu şekilde anlatır;

Özde Varlık Varoluş olarak ortaya çıkar, ve Varlığın ve Özün bağıntısı kendini İçin ve Dışın ilişkisine doğru daha öte geliştirmiştir. İç Özdür, ama bütünlük olarak, ki özsel olarak Varlık ile bağıntılı ve dolaysızca Varlık olma belirlenimini taşır. Dış Varlıktır, ama yansıma ile bağıntılı, ve dolaysızca eşit ölçüde Öz ile ilişkisiz özdeşlik olma özsel belirlenimi ile. Saltığın kendisi ikisinin saltık birliğidir; genel olarak özsel ilişkinin zeminini oluşturandır ki, bu ilişki, ilişki olarak yalnızca henüz bu kendi özdeşliğine geri dönmemiş ve zemini henüz koyulmamıştır (Hegel, 2014, s. 406).

Mutlak bir birlik olarak ortaya çıkıyor ama henüz onun hakkında daha öte bir şey bilmiyoruz. İç ve dış birliği burada özellikle vurgulanır ve Mutlak “genel olarak özsel ilişkinin zeminini oluşturandır”. Daha doğrusu öz ve onun ilişkisel bakış açısının dayandığı görünüşün gerisinde olan yeterli bir neden fikri ile karşı karşıya değiliz. Aksine, bu tür bir ilişkinin bile zemini olan bir şeyle karşı karşıyayız. Zeminin zemini... İki yanın, içsel ve dışsal olanın birliği

olarak Mutlak ilk olarak belirlenimsiz bir özdeşlik olur; “Onun kendisinde hiçbir Oluş yoktur, çünkü Varlık değildir, ne de kendini yansıtan belirlemedir; çünkü kendini yalnızca kendi içinde belirleyen öz değildir; kendini-dışlaştırma da değildir, çünkü İçin ve Dışın özdeşliği olarak vardır” (Hegel, 2014, s. 407). Tam anlamıyla tüm belirlenimlerin onda ortadan kaldırıldığı saf özdeşlik olarak Mutlak bu şekilde ifade edilir. Dışsal Yansıma yolu ile veya dışsal olan ve tüm yüklemelerinden soyulmuş bir kendinelik olarak, aşkın bir şey olarak Mutlak eksik bir Mutlaktır. Saf kendi ile özdeşlik olarak mutlak bir hiçtir. O halde yüklemeler ile ifade edilen mutlak gereklidir. O kendini göstermelidir. Spinozacı Mutlak, Mutlak için bir başlangıçtır. Saf özdeşlikten kendini gösteren ve ifade eden Mutlağa geçeriz. İçkin bir mantık burada iş başındadır. Artık Mutlak, yüklemelerde kendisini ifade eder. Bu önemli bir aşamadır. Ama o da eksiktir. Düşüncenin kendi evrimi içinde Mutlak, Aşkın Metafizik özdeşliği de olamaz veya yine daha sonrasında Spinozacı töz de olamaz. Bunu açıklamak için Hegel'den uzun bir alıntı daha yapalım;

Buna göre Spinoza'nın Saltığı açıklaması Saltıktan başladığı, ondan Yükleme geçtiği ve Kip ile sonlandığı düzeye dek hiç kuşkusuz tamdır; ama bu üçü iç gelişim dizisi olmaksızın yalnızca birbiri ardına sıralanır, ve üçüncüsü olumsuzlama olarak olumsuzlama, olumsuz olarak kendi ile bağıntılı olumsuzlama değildir, ki bununla kendisinde ilk özdeşliğe geri dönüş ve bu böylece gerçek özdeşlik olacaktır. Buna göre Saltığın özsel-olmamaya doğru ilerlemesinin zorunluğu da tıpkı özsel-olmamanın kendinde ve kendi için özdeşlikle çözülüşü gibi eksiktir; ya da özdeşliğin olduğu gibi onun belirlenimlerinin de Oluşu eksiktir (Hegel, 2014, s. 412).

Hegel burada tam bir olumsuzlamanın olumsuzlaması ile, yani esasında diyalektik ile karşı karşıya olmadığımızdan yakındır. Buraya dikkat etmek gerekir. Kipin kendisi sadece Tözden uzaklaşmadır, tözün kendi kendisi ile olumsuz özdeşliği değildir. Kip (modus) tözün duygulanımı veya halidir ve “başka şeyde olan ve hatta bu başka şey aracılığıyla kavranan şeyi” ifade eder (Spinoza, 2012; 27). Buradaki içkinlik düşüncesi Hegel için yetersizdir. Kip sadece uzaklaşmadır. Mutlağın uzağında kalır ve bu doğulu bir bakış açısıdır;

Benzer bir yolda, Doğuya özgü Yayılım tasarımı Saltık kendini aydınlatan Işıktır. Gene de yalnızca kendini aydınlatmakla kalmaz, ama ayrıca yayılır. Yayılımları pussuz duruluğundan uzaklaşmalardır; sonradan gelen ürünler onları ortaya çıkaran öncekilerden daha eksiktir. Yayılış yalnızca bir olay olarak, Oluş yalnızca ilerleyici bir yitiş olarak alınır. Böylece Varlık kendini aşamalı olarak karartır ve Gece, Olumsuz, ilk ışığa geri dönmeyen çizginin sonudur (Hegel, 2014, s. 412).

Hegel'in bu uzaklaşmaya dayanan içkinlik düşüncesi olarak Spinoza yorumu ne kadar doğrudur, tartışılabilir. Hegel'in doğulu olarak gördüğü Spinozacı düşünce, öznel boyutunun eksik kalması, daha doğrusu kendisine geri dönmenin gerçekleşmediği bir uzaklaşma olması nedeniyle kabul görmez. Mutlak kendisini ifade eder. Burası çok açıktır ama bu ifade etme en temelinde kendini belirleme olacaktır. Kendini belirleme ise kendini belirleyen, etki ve neden birliği olarak bir özneliği, nedenin sonuca ve sonucun nedene döndüğü bir ikiliği var sayar. Oysa kip sadece başkası yolu ile kavranılır. Başkası yolu ile kavranılmış olmak ise bir uzaklık gibi görünür. Hegel bunu "kendi-içine-yansımanın eksikliği" diye de tarif eder (a.g.e). Kendi içine yansıma eksikliği tam olarak kipten tekrar töze geri dönmediğimiz anlamına gelir. Tözün kendisi ile olumsuz bağlantı içinde özdeşliğinin olmaması da esasen budur; diyalektik tam da bu kendi içine yansımayı, olumsuzlamanın olumsuzlamasında bu geri dönmeyi, özdeşliğin bu olumsuzlukla ifade edilmesini içerir. Bu derinleşmedir. Diyalektik ilerledikçe geriye doğru da geri çekilir, onu bu ilerlemede kendi içinde tutar, uğrağı haline getirir. Hegel'in kelimeleriyle; "Başlangıçtaki Evrenselin kendini kendi içinden kendi başkası olarak belirlemesini sağlayan ve sentetik olduğu denli analitik de olan bu Yargı kıpısına diyalektik kipi denecektir" (Hegel, 2014, s. 632). Hem analitik hem de sentetik, yani özdeşlik başkalık ile özdeşliktir ve bu başkalık da kendi içinden kendisini üreten evrenselin başkalığıdır. Bu tür bir sonuca varmak için diyalektiğin uzaklaşma değil ama başlangıca daha da yaklaşma olduğunu ifade etmek gerekir. O halde, sonucun kendisi başlangıca döner ve bu derinleşmedir. Oysa Spinoza'da Mutlak, yüklem ile ilişkili bir ifade düşüncesine dönüşüyor olsa da kip sadece başka olarak kalır. *Etika*'nın üçüncü tür bilgisi veya sezgici düşüncesi bir bakıma bu geri dönüş olarak düşünülebilir mi? Bu ayrı bir tartışma konusu olarak ele alınabilir.

Özet olarak, Mutlak dirimli bir içeriktir, durağan ve kendisini üretemeyen bir gerçeklik de Gerçek (das Wahre) değildir. Bir bakıma Spinozacı tözde özbilincin kaybolması veya yine Schellingçi Mutlak'ta, $A=A$ biçimciliğinde ayrımların ortadan kalkması kabul edilebilir değildir. Kendisini üreten bir yapı dirimlidir, ayrımları içinde bir bütündür ve Mutlaktır. Tözün dirimli hale gelişi Hegel'in Spinoza ve Schelling'e cevabı olarak ortaya çıkar; "Dahası, dirimli Töz varlıktır ki, gerçekte Öznedir, ya da yine aynı şey, gerçekte edimseldir, ama ancak kendi-kendini-koyma devimi ya da kendini kendi ile başkalaştırma dolaylılığı olduğu sürece" (Hegel, 2011; 18-19). Dirimli töz tam da Mutlağı tanımlar, zira Mutlak bir erektir bir sonuçtur, ama bu sonuç kendi gelişiminden bağımsız bir sonuç değil ama gelişimi içindeki bütünlüktür; "Saltık üzerine söylenmesi gereken onun özsel olarak sonuç olduğu, gerçekte ne ise ancak Erekte o olduğudur; ve doğası, e.d. edimsel, özne, ve kendisinin kendiliğinden oluş süreci olmak tam olarak bunda yatar" (Hegel, 2011; 20). Mutlak o halde kendini belirlemenin bütünselliğini ve onun süreçlerini kapsar. Bir etkinlikler bütünü ve onun etkinliğinin biçimi olarak da diyalektik ile karşılaşırız. Dirimli olmaya yapılan vurgu, etkinliğe ve onun mitsel özetlenişine varır.

Bundan başka, dirimli bir şeyden bahsetmek demek onu tam da kendi gelişimi ve en son yapısı içinde dile getirmek demektir. Ereğin bu şekilde ortaya sürülmesi, gelişimi dikkate alınca anlaşılır olur. "Embriyo kendinde hiç kuşkusuz bir insan iken, gene de kendi için böyle değildir; ancak kendini kendinde ne ise o yapmış olan eğitilmiş Us olarak kendi için insandır" (Hegel, 2011; 20). Ereğ ve onun nesneleşmesi üzerine Hegelci vurgu kendisini Aristotelsçi bir gelenekle ilişkilendirir;

Gene de, Aristoteles'in de Doğayı ereksel etkinlik olarak tanımladığı anlamda, erek dolaysız ve dingin olandır, devimsizdir ki öz-devimlidir, ve böylece Öznedir. Onun devinme kuvveti, soyut olarak alındığında, kendi-için-varlık ya da arı olumsuzluktur. Sonuç başlangıç olanla aynıdır, çünkü başlangıç erektir; ya da, edimsel olan kendi Kavramı ile aynıdır, çünkü dolaysız olan, erek olarak, 'kendi'yi ya da arı edimselliği kendi içinde taşır (Hegel, 2011; 21)

Yukarıdaki pasajda Hegelci birçok kavram kendisine yer bulur. Tam olarak Mutlak kendini gerçekleştirme hareketi içindeki öznelliği, onun edimsel varlığını yani "dışvarlığı kendi

belirişii” (Hegel, 1996; 167) olan varlığı tanımlar. Tüm süreci ve onun sonunu birlikte alır. Aristotelesçi *energeia*, ki Hegel onu “baştan sona içeride olan dış olarak” ele alır, bir olumsuzlama hareketi ile, kendiyle ilişkili hale gelmiş bir olumsuzlama ile birlikte düşünülür; “Aristoteles *energeia* ile tam da öznellik perspektifini, kendiyle ilişkili bir olumsuzlamayı ortaya koyar; O, edimselleştiren formu, kendiyle-ilişkili olumsuzluğu ilkin edimsellikte veya, daha somut olarak, öznellikte bulur” (Hegel, 2019; 123). Ereğin kendisini gerçekleştiren bir etkinlik ile, olumsuzlama ile ama kendi ile ilişkili olumsuzlama ile birlikte düşünülmesi ise bizi, Özne olarak Mutlak fikrine götürür. Burada Özne fikri elbette sonlu özne değildir. Ama kavramdır. Kavram öznellik barındırır, kendiyle ilişkili olmayı, kendi ile birlikte olmayı ve onun farklılıktaki özdeşliğini barındırır. Kısacası, olumsuzlama, Özne, Kavram, edimsellik bir arada anlamlı bir bütün oluşturur. Değişimin, dönüşümün olumsuzlama ile kendisini dönüştürmesi süreci ve bu sürecin sonu...

Tekrar edersek, Kavramı evrenselin tikelleşmesi belirlenimi ile tanımlayan Hegel, Özneyi de gramatikal olarak ona yüklemeler yüklenen durağan bir özne olarak ele almaz. İşte, edimselle vurgu bu anlamda önemlidir; edimsel kendiyle ilişkili bir birliği anımsatır ve bu yüzden *Mantık Bilimi*'nde önce Edimsel gelir; Aristotelesçi anlamı ile dışsallığın, içsel olanın dış varlığı olduğu bir birliği ifade eder. Bir yanda öz ve diğer yanda görünüş ikiliği aşılmış olur. Öznellik ancak bunun üzerine yükselir. Kendisini gerçekleştiren öznellik tam da kendi kendisini bir dış varlıkta gerçekleştirir zira dış varlık onunla ilişkilidir. Dışarıyı dönüştürürken kendisini de dönüştürür. “Yalnızca tinsel olan edimsel olandır, öz ya da kendinde-varolandır, - kendisi ile ilişkide ve belirli olandır, başkası-olma ve kendi-için-olmadır- ve bu belirlilikte ya da kendi-dışında-olmada kendi içinde kalandır; ya da kendinde ve kendi içindedir” (Hegel, 2011; 22). Gerçeği töz olarak ve aynı zamanda da özne olarak almak, yani onu dirimli töz olarak düşünmek, olumsuzlama ile kendisini de dönüştüren, olumsuzlamayı kendiyle ilişkili hale getiren, dışsallığı dönüştürdüğü gibi kendisini de dönüştüren bir gerçekliği hedefler. Öznellik de budur ve Mutlak da bunu ifade eder. Diyalektik de bu söz dağarcığı ile birlikte anlamlı olur. Bunun dışında mümkün değildir. Bir taşın diyalektikten uzak kalışı, onun bu tür bir dirimselliği taşımaması ile açıklanır. Taş edimsel değildir, çünkü kendi ile ilişkili değildir! O kendi kendisini belirlemeden uzaktadır ama diyalektiğin de içindedir; taş, kendi parçalanışında bir kendilik barındırmamayı ve çözülmeyi yitip gitmeyi anlatır. Zira taş sadece

niceliğin kendi ilgisizliğine parçalanışını anlatır. Oysa tam bir diyalektik biçim kendini sürdürmenin ve devam ettirmenin bütünselliğini gösterir.

Ama burada diyalektiği ve zorunlu olarak Mutlağı sadece duyuşsal ve canlı olmayan varlık ile ilişkili bir şeyden başka, evrensellik ve kendini başkalaştırma içindeki bir etkinlik olarak edimsellik düşüncesi ile ilişkili olarak de anlatmalıyız. O halde, söylenenleri Hegel'in *Felsefe Tarihi Dersleri*'nde Platon ve Aristoteles karşılaştırması üzerinden de anlatmak mümkündür. Söz konusu bölümde Hegel, Platoncu *idea* ve Aristotelesçi *energeai*'yı karşılaştırır. O, Platoncu *idea* için şunu söyler; "Şimdi, Platon'un duruş noktası evrenseldedir; onun yaptığı şey Varlığı daha ziyade nesnel, İyi, erek, evrensel olarak ifade etmektir. Gelgelelim bunda realite uğrağı olarak canlı öznellik ilkesi eksik gibidir ya da en azından geri plana itilmiş gibi görünmektedir" (Hegel, 2019; 124). Kendi içinde potansiyel halde olan, *dynamis* halinde kalan bir evrensel öznelliğe sahip değildir, zira eksiktir. Hegelci bir ifadeyle yaratmayan bir Tanrıdır. Oysa *energeia* bu eksikliği ortadan kaldırır, öznelliği getirir, zira olumsuzlamayı, ayırmayı devreye sokar;

O nedenle, Platon'da ana husus olumlayıcı ilke, yalnızca soyut bir şekilde kendiyile özdeş olan İdea iken, Aristoteles'te ne değişim olarak ne de henüz hiçlik olarak, tersine farklılık veya belirlenim olarak olumsuzluk uğrağı işe dahil edilip belirgin kılınmaktadır. Arızı ve salt tikel bir öznellik anlamında değil, arı öznellik anlamında bireyselleşme ilkesi Aristoteles' e özgüdür (Hegel, 2019; 124)

Platon soyut bir özdeşlikte kalırken Aristoteles bireyleşme ilkesine sahiptir. Ama bu bireyleşme ilkesi basit bir değişim düşüncesi olarak kavranamaz. Hegel, Aristoteles'te çok daha fazlasını görür. Aristoteles'te kendiyile özdeş kalan bir değişimi yakalarız. "Aristoteles'te etkinlik hiç şüphe yok ki değişim de demektir, ama evrensel içerisindeki ve kendiyile-özdeş kalmaya devam eden değişim" (Hegel, 2019; 125). Kendiyile özdeş olma, kendini olumsuzlamadan, ayırım koymaktan ve değişimi, saf başkalaşımın ötesine geçerek, kendinin gelişimi olarak koyan hareketten başkası değildir. Bu Hegel'in olumsuzda kalmak dediği şeydir; olumsuzun parçalayıcı gücünde kendini bulmaktır. Özne de bu açıdan tanımlanır; "Özne ki, belirliliğe kendi ögesinde varoluş vererek soyut dolaysızlığı, e.d. salt genelde varolan dolaysızlığı ortadan kaldırır, ve böylece gerçek Tözdür: Varlık ya da dolaysızlıktır ki,

dolaylılığını dışında taşımaz, tersine bu dolaylılığın kendisidir” (Hegel, 2011; 28). Özne dolaysız ve değişmeden kalan değil ama dolayimli olandır, ama böylece dolaysızdır da zira o kendini dolayimler, dönüştürür. Bu nokta önemlidir, zira değişimin varlığa içkin olması, onun içine yansması tam da onu özne haline getirir; bir tarihi, bir hikâyesi olan varlık... Hegel’in *Fenomenoloji*’sinden bir pasaj daha;

Yeni tinin başlangıcı çeşitli kültür biçimlerindeki yaygın bir devrimin ürünü, dolaşık ve çapraşık bir yolun ve o denli karışık çaba ve uğraşın ödülüdür. [Zamansal] ardışıklığından olduğu gibi uzamından da kendi içine geri dönmüş olan bütün, ve bu bütünün oluş sürecini tamamlamış yalın Kavramıdır. Bu yalın bütünün edimselliği ise kıpırlara dönüşmüş şekillenmelerin kendilerini yeni baştan, ama bu kez yeni öğelerinde, ortaya çıkmış olan yeni anlamda geliştirmelerinden ve şekillendirmelerinden oluşur (Hegel, 2011;15).

Yeni olan veya Hegel’in kendisinin yeni olana özgü gördüğü şey kendi içine geri dönmedir. Dağılma değil ama geri dönme. Diyalektik tam da geri dönüşün, içe yansmanın mantığıdır. Uzamsal olanın sürekliliğinde ve zamansal olanın art arda gelişinden ayrı olarak kendiyile olumsuz birlik olarak kavram düşüncesi yeni kültürü ve diyalektiği işaret eder. Hegel’in doğuya ait saf özdeşlik olarak Mutlağı geride bırakarak, her ilerlemede kendisine yaklaşan Mutlağa varması diyalektiğin en esaslı bakış açısını içerir. Bu elbette *Aufhebung* ile de, yani kaldırma ile de anlatılabilir. Geride kalan geride kalmış değildir ama aşmıştır ve bir bütüne yerleşmiştir. Bir uğrak haline gelmiştir. Diyalektik bu saklama mantığıdır ama bu saklama aynı zamanda yakınlaşmadır; kökenin kendisine geri dönüşüdür. Saklanan veya kaldırılana daha derin bir geri dönüştür. Veyahut ilerleme dairenin kendi içine kapanmasıdır. Bu ise şematik bir biçimde ifade edilebilir;

Şimdi bu yukarıda belirtilen duruş noktasının kendisidir ki, ona göre bir evrensel İlk, kendinde ve kendi için irdelendiğinde, kendini kendi başkası olarak gösterir. Bütünüyle genel olarak anlaşıldığında, bu belirlenim öyle bir yolda alınabilir ki, burada ilkin dolaysız olan böylelikle dolaylı olan olarak, bir başkası ile bağımlı olarak görünür, ya da evrensel olan tikel olan olarak koyulur. Böylelikle ortaya çıkan ikinci terim birincinin olumsuzluğu ve eğer daha öte ilerlemeyi önceden dikkate alırsak, ilk olumsuzdur. Dolaysız terim bu olumsuz yana göre başkasında

yitmiştir, ama başkası özsel olarak boş olumsuz değil, diyalektiğin olağan sonucu olarak alınan yokluk değil, ama birincinin başkası, dolaysızın olumsuzudur; öyleyse dolaylı olarak belirlidir - genel olarak birincinin belirlenimini kendi içinde kapsar. Birinci terim böylelikle özsel olarak giderek başkasında saklanır ve sürdürülür. Olumluya kendi olumsuzunda, varsayımın içeriğinde, sonuçta sıkı sıkıya sarılmak, -bu ussal bilmedeki en önemli noktadır; aynı zamanda bu gereğin saltık gerçekliği ve zorunluğu kanısını edinmek için en yalın derin-düşünce bile yeterlidir, ve bunun tanıtımın örnekleri söz konusu olduğunda, bütün Mantık bunlardan oluşur (Hegel, 2014; 635).

Şematik bir şekilde bakınca ikinciye geçiş yitip gitme değildir ama kendisini sürdürmedir. Diyalektik, kendini sürdürmenin mantığı haline gelir. Başkası, onun başkasıdır, “kendi içinde başkası, bir başkasının başkasıdır, bu nedenle kendi başkasını kendi içinde kapsar” (a.g.e). Çelişki başkayı içsel bir başka olarak almaktır, onsuz varlığının olmayacağı başkalığı barındırmaktır. “İlk ya da dolaysız olan kendinde Kavram olduğu ve buna göre ayrıca yalnızca kendinde olumsuz olduğu için, onun durumunda eytişimsel kıpı kendinde kapsadığı ayrımın onda koyulmasından oluşur” (Hegel, 2014; 636). O halde özdeşlik başkalığa açılmaz, başkalığın kendi içinde taşınmasıdır ve diyalektik de bunun ortaya koyulmasıdır. Yeni kültür bununla ilgilidir. Ama burada vurgu, bu kültürün hep kendine geri dönüş kültürü olması ile de ilgilidir. Yukarıda bunu zaten belirtmiştik. Ama yine de açılması gereken şey bir bakıma budur; ikinci olumsuz... İkinci olumsuz işte bu geri dönüştür. İlki bir geçişi sağlarken, ikincisi geri dönüşü gerçekleştirir. “Ulaştığımız ikinci olumsuz, olumsuzun olumsuzu, çelişkinin o ortadan kaldırılmasıdır, ama çelişki dışsal derin-düşünmenin bir edimi olmaktan öylesine uzaktır ki, tersine Yaşamın ve Tinin en iç, en nesnel kıpısıdır ve bir özne, kişi, özgür olan onun yoluyla vardır” (Hegel, 2014; 636). O halde tüm her şey kişinin, öznenin ve özgürlüğün ifadesi olarak diyalektikten bahsetmeye olanak sağlar. Diyalektik öznenin asıl kurucu ögesi olarak geri dönüşün mantığıdır, kendine geri dönme söylemdir.

Bu geri dönüş mantığı ise evrenselin kendisini etkinleştirme süreci olarak ele alınmalıdır. Evrenselin kendisini üretmesinin ancak kavramların katı durağanlığının yıkılışı ile mümkün olacağı iddiası, Hegelci diyalektiğin tam olarak basitçe bir şema olmaktan öte, onun kendisini temellük edişinin aracısı olmasından kaynaklanır. Diyalektik evrenselin daha iyi bir şekilde

kendisini ele geçirmesi veya üretmesidir. İkisi de, yani ele geçirme ve üretme de birbirine gönderme yapar. Evrensel kendisini kendi başkasında temellük eder ama bu kendisini üretmesidir de. Diyalektik o halde verili olan bir şey olarak evrenselin yerine kendi içinde derinleşen evrenseli oluşturma düşüncesidir. Hegel, Eski ve Yeni karşıtlığı üzerine konuşurken, eskinin evrenselinin hep kendisini sınavan ve bu şekilde ilerleyen bir evrensel olduğunu, ama yeni evrenselin hazır ve soyut verilmiş bir şeye dönüştüğünü ifade eder. Gerçekte iki evrensel de bir bakıma eksiktir ve asıl sorunlu olan ise ikincisidir. Bu ikincisi, soyut bir evrensel olarak Ben'i ve ayrılmış ve kendi içinde koşulsuz hale gelmiş kavramlardan oluşur. Bir bakıma Kant'ten bahseder Hegel;

Hem arı somutun durağanlığından ki ayrılmış içeriğe karşı karşıtlık içindeki Benin kendisidir, hem de ayrılmış kıpıların durağanlığından, ki arı düşünme ögesinde koyulmuşlardır ve Benin koşulsuzluğunu paylaşırlar. Bu devim yoluyla arı düşünceler Kavramlar olurlar ve ilk kez gerçekte oldukları gibidirler: kendiliğinden-devimler, çemberler, tözleri olan şey, tinsel özellikler (Hegel, 2011; 29).

Temelde diyalektik Kant'ın eksik bıraktığı şeyi tamamlıyor; evrenselin tam olarak kendisini somut kılmasını, temellük etmesini yerine getiriyor. Ben'in saf bir Ben özdeşliğinde kalmaması veya yine kavramların veya kategorilerin basit yargılardan çıkarsanması yerine dizgesel ve akışkan bir şekilde sunumu burada asıl hedeftir. Diyalektik o halde, deneyime eşlik eden değil ama kendisini gerçekleştiren Ben'i, dünyada olan bir Ben'i betimlediği gibi aynı zamanda dizgesel bir bilim yaratmayı da içerir ki bu sonuncusu zaten Alman İdealistlerinin Kant'ta eksik olduğunu söyledikleri şeydir. Ben ancak olumsuzlama ile düşünülürse kendisini gerçekleştiren olur veya yine kavram ancak diyalektik üretiminde ne ise o olur. Tinsel özellik bu şekilde üretilir.

Kavramın, gerçek anlamı ile evrenselin, yani olumsuzlama ile tikel olarak yaratan evrenselin hareketi bizi diyalektiğe götürüyor. Bir başka deyişle evrensel bir soyutlama değildir, ne de Kant'ın Ben'i gibi verili olan bir şeydir. Gerçek anlamı ile Mutlak dirimlidir ve Hegel bunu Kavram ile başlatır. Kavram Mutlak'ın dirimisel hale gelişini ifade eder;

Kavramın kendisi bizim için ilkin hem kendinde var olan evrensel, hem de kendi için var olan olumsuz, ama o denli de üçüncü, kendinde-ve-kendi-için-var-olan, tasımın tüm kıpılarının içinden geçen evrenselidir; ama üçüncüsü vargıdır ki, onda Kavram kendi olumsuzluğu yoluyla kendi kendisi ile dolaylı kılınır, böylelikle kendi için evrensel olan olarak ve kıpıların özdeşliği olarak koyulur (Hegel, 2014; 638).

Kavram Spinoza'da eksik olanı, geri dönüşü sağlar, yani evrenselin kendi içine yansımını kendisini daha tam olarak temellük etme isteğini yerine getirir. Burada Mutlak-Kavram-Diyalektik birlikteliğini görürüz. Mutlak idea-yöntem bunun sonucu olarak meydana çıkar. Mutlak geride bırakmayı değil ama hep saklamayı, sakladığı şeyi ve kendisini onunla dönüştürdüğü olumsuzlamayı bir arada tutma isteğidir. Geriye dönüş mantığı veya Hegel'i deyişi ile "geriye doğru kendine yakınlaşan ilerleme" düşüncüyü kendi şimdisinde hep geçmiş ile beraber saklar (Hegel, 2014; 639). Ama bu yeterli değildir; kavram ilerler ve ilerleyişi ile geçmiş de taşır. Onu dirimli yapan da budur. Kavram bu anlamda geleceğe açılmayı da sağlar. İlerlemenin ve geriye dönüşün birlikteliği kavramı ve mutlağı ne iseler o yapan şeydir. Bu hareket, iki yönlü ilerleme diyalektiğin hareketidir; Her yeni dolaysızlık (dolayımlanmış dolaysızlık) yeni bir başlangıçtır. Daire imgesi veya başlangıcına dönerek kendisini sürekli temellendiren zemin imgesi hem diyalektiği dizgesel kılar, hem de Doğa ve Tinde somutlaşır.

Burada bir tamamlanma ile mi karşı karşıyayız? Diyalektik bir sonu mu hedefliyor? Elbette bir son Mutlağın kendi yazgısı olarak düşünülebilir; erek her zaman etkinlikte içkindir ama bu sonun ilan edilışinden daha çok sürekli bir hareketin içkin zorunluluğunu ifade eder. Daha açık bir ifadeyle, "bütünlük-toplam" yerine "bütünlük-hareket" ikame edilmelidir. Bu Hegel'i daha iyi anlatır; "Diğer bir deyişle, mutlak, başlangıçta veya sonda, söylenen veya yapılan şeylerden ortaya çıkan tüm şeyleri özetleyen "bütünlük-toplam" gibi bir şey değildir, ama o daha çok kendi sonunda yeni bir yolculukta kendini tekrar açma ilkesine ulaşan "bütünlük-hareket"ten meydana gelir" (Jarczyk ve Pierre- Labarrière, 1995; 244). Mutlak, Mutlak ideadır, yani bir hareketler ve olaylar bütünlüğü sonucu ortaya çıkan "yeniden başlama" ilkesini veren bir mittir. Bir mit ama yeniden başlamanın zorunluluğunu ortaya koyan bir mittir. O halde diyalektik yeniden başlamanın da mantığıdır. Bunu *Mantık Bilimi*'nin sonunda görüyoruz; Doğaya geçişte... Ama Hegel Varlığın kendisine yalın hale geldiği veya kavramla

doldurulmuş varlıktan bahsettiği bu en son sayfada kendini salıvermeden bahseder (Hegel, 2014, s. 642). Kavram dışında bir şey yoktur artık ve bu da özgüven verir der Hegel. Yeniden başlama bu saydamlıkta yeniden başlamadır veya sonun sonudur.

Özetlersek, Hegelci şekliyle diyalektik tarihselliğin ve tarihte hep yeniden başlamanın mantığıdır. Mutlak olan da hep bu yeniden başlamadır.

KAYNAKÇA

D'Hondt, J. (1986) "La genèse de la dialectique hégélienne". *L'Homme et la société*, S: 79-82, s. 139-152.

Gabriel, M. (2011) *Transcendental Ontology Essays in German Idealism*. London: Continuum.

Derrida, J. (1967). *La Voix et Le Phénomène*. Paris: Les Editions De Minuit.

Jarczyk G. ve Labarrière P.J. (1995) "Absolu/sujet. Le logique, le dialectique et le spéculatif" "Gwendoline Jarczyk et Pierre-Jean Labarrière *Hegel aujourd'hui* cilt: 51, s: 2, s. 239-250.

Hegel, G.W.F. (1996) *Anahatlarda felsefî bilimlerin ansiklopedisi I Mantık Bilimi* (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.

Hegel, G.W.F. (2011) *Tinin Fenomenolojisi* (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.

Hegel, G.W.F. (2014) *Mantık Bilimi* (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.

Hegel, G.W.F. (2019) *Felsefe Tarihi Dersleri II*, (Çev. D. B. Kılınç). İstanbul: Nota-bene yayınları.

Lebrun, G. (1972) *La patience du Concept Essai sur le Discours Hégélien*, Paris: Gallimard.

Nuzzo, A. (2018) *Approaching Hegel's Logic, Obliquely Melville, Molière, Beckett* New York: Suny Press.

Spinoza, B. (2012) *Ethica* (Çiğdem Dürüşken) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.